

University of Groningen

Particuliere reclassering en overheid in Nederland sinds 1823

Heinrich, Jean-Paul

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

1995

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Heinrich, J-P. (1995). Particuliere reclassering en overheid in Nederland sinds 1823 s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

Conclusie

Particulier initiatief: een dynamisch begrip

Uit tal van archiefstukken waarin de relatie tussen overheid en reclassering aan de orde is geweest, blijkt dat de visie op het verleden steeds mede wordt gekleurd door contemporaine opvattingen. Zeker op die momenten in de afgelopen dertig jaar waarop de verhouding tussen overheid en reclassering expliciet ter discussie stond, is herhaaldelijk een beroep gedaan op de 'traditie' om een autonome positie van de reclassering ten opzichte van de overheid te rechtvaardigen. Afgezien van het feit dat deelnemers aan het debat steeds hun persoonlijke opvattingen dienaangaande trachtten te staven met historische argumenten, moet ook in andere opzichten voorzichtigheid worden betracht met verwijzingen naar het verleden. De betekenis van het begrip 'particulier' heeft zich meerdere malen ingrijpend gewijzigd. In de ontwikkeling van de verhouding tussen overheid en particuliere reclassering laten zich drie hoofdfasen onderscheiden.

Zo moet de periode tot 1910 als een eigenaardig tijdvak worden gezien, alleen al omdat de particuliere reclassering in die tijd in financieel opzicht geen banden had met de overheid. In het eerste hoofdstuk zagen wij dat het ontbreken van financiële bindingen niet betekende dat het Genootschap in andere opzichten geheel onafhankelijk van de overheid kon opereren. Het moest rekening houden met het strafrechtelijk overheidsbeleid. Herhaaldelijk is door middel van pressie op het verantwoordelijke ministerie geprobeerd dit beleid meer in overeenstemming met de eigen doelstellingen te brengen. Hierbij ging het niet alleen om kleine zaken (zoals celbezoek of nazorg) maar ook om fundamentele kwesties, zoals het debat rond het penitentiaire stelsel. Gedurende de eerste helft van de negentiende eeuw liet de overheid het Genootschap min of meer zijn gang gaan. Vooral ten aanzien van het onderwijs aan gevangenen echter, ging het departement steeds meer vertrouwen op het particulier initiatief, hetgeen verplichtingen schiep voor het Genootschap ten opzichte van het departement. Over dit onderwijs vond regelmatig overleg plaats tussen overheid en Genootschap. Vanaf het midden van de vorige eeuw ging de overheid zich realiseren dat onderricht aan gedetineerden een taak was die niet bij het particulier initiatief thuishoorde, maar door de overheid zelf moest worden verzorgd. Wat betreft de nazorg en het celbezoek, bleef de verantwoordelijkheid bij het Genootschap liggen. Op die momenten dat het Genootschap onvoldoende zorg bood, werd het door het ministerie gewezen op de lacunes. Tot 1910 was het samenspel tussen overheid en reclassering juridisch niet geregeld, maar kreeg het gestalte door *ad hoc* contacten. De contacten tussen ministerie en Genootschap maakten het werk van het Genootschap minder vrijblijvend dan op het eerste gezicht, op grond van de beperkte taakomvang van de toenmalige centrale overheid, verwacht mag worden. Van de zijde van de regering werd onderkend

dat de genootschapsdoelstellingen een publiek belang dienden. Belangrijk in dit verband is dat de tweedeling tussen staat en samenleving niet zonder meer is te transponeren naar de negentiende eeuw. Deze scheiding werd destijds - zeker op lokaal niveau - lang niet zo scherp gemaakt als in de twintigste eeuw. Tal van leden van gevangenisbesturen waren tevens bestuurslid van de plaatselijke genootschapsafdeling. De inspecteur van het gevangeniswezen, P.J. de Bije, was hoofdbestuurslid van het Genootschap. De liberale opvatting over de beperkte taken van de overheid maakte dat speciale preventie voor een belangrijk deel aan het Genootschap werd overgelaten, die de zorg daarvoor al spontaan op zich had genomen. Uitbesteding van speciale preventie aan het Genootschap paste bovendien binnen de vigerende klassieke strafrechtelijke opvatting, waarin sterk de nadruk werd gelegd op vergelding van het strafbare feit. De persoon van de dader was van ondergeschikt belang.

Een fundamentele kentering in de verhouding tussen overheid en particuliere reclassering vond plaats rond de eeuwwisseling. Gelijkzeitig wijzigden zich de opvattingen over zowel het strafrecht als de omvang van het takenpakket van de overheid. Binnen het strafrecht vond een paradigmawisseling plaats, waardoor de persoon van de dader het aangrijpingspunt werd voor strafrechtelijke interventie. Strafrechtelijke interventie raakte sterk gericht op bescherming van de samenleving. Deze omstandigheden openden de weg naar een rol van betekenis voor de reclassering als *onderdeel* van de strafrechtspleging. Daarnaast blijkt onder meer uit de omvangrijke hoeveelheid sociale wetgeving dat de overheid een meer regulerende rol voor zich zag weggelegd in de samenleving. De totstandkoming van de eerste reclasseringsregeling moet worden gezien als onderdeel van het sociale wetgevingsprogramma. De cruciale vraag die ik in dit verband probeerde te beantwoorden was, waarom de overheid destijds niet gekozen heeft voor een stelsel van staatsreclassering. Het antwoord zocht ik in de toenmalige politieke verhoudingen. Confessionele partijen zouden een staatsreclassering niet hebben geaccepteerd, bevreesd als zij waren voor een te grote invloed van de staat op de samenleving. Het stelsel van de Reclasseringsregeling 1910 was een compromis. Enerzijds kwam zij tegemoet aan de behoefte aan mogelijkheden tot sturing van de reclassering door de overheid; anderzijds was het particuliere stelsel een middel om de overheidsinvloed op de samenleving binnen de perken te houden. Bij beantwoording van de vraag waarom rond de eeuwwisseling niet is overgegaan tot overheidsreclassering, kan niet worden volstaan met de vaststelling dat er nu eenmaal al een particuliere organisatie was.

De wens tot behoud van het particuliere stelsel hing samen met de verzuiling van de Nederlandse samenleving. In de periode die in deel twee van deze studie is besproken, waren de confessionele opvattingen over de verhouding tussen overheid en maatschappij de voornaamste rechtvaardigingsgrond voor het particuliere karakter van de reclassering. Gedurende de verzuilingsperiode kwam de relatie tussen overheid en particuliere instellingen in het brandpunt van de belangstelling te staan, waarbij vooral deze laatsten er telkenmale op wezen dat hun eigen verantwoordelijkheid door de overheid gerespecteerd diende te worden. Tegelijkertijd was sprake van een langdurige tendens tot ingroeiing van de reclassering in de strafrechtspleging. Naarmate dit integratieproces vorderde, leek meer zeggenschap van de zijde van de overheid gerechtvaardigd. De inbreuken op de autonomie werden in de periode tot het midden van de jaren vijftig niet als zodanig door de

reclassering ervaren. In de vooroorlogse periode was het zelfs zo, dat aan een sterke betrokkenheid bij de strafrechtspleging - waarvan de keerzijde was een sterke departementale controle - voordelen werden gezien. Het stelde de organisatie in staat uit te groeien en in beperkte mate te professionaliseren.

De Reclasseringsregeling 1947 heeft de autonomie van de particuliere reclassering ingeperkt. De instellingen werden nauwgezet gecontroleerd door de publiekrechtelijke reclasseringsraden. De totstandkoming van deze reclasseringsregeling laat zien dat die controle niet geheel conform de oorspronkelijke bedoeling was van de verzuilde instellingen. Reeds voor de Tweede Wereldoorlog waren de voormannen van de verzuilde reclasseringsinstellingen bij elkaar gekomen, uit onvrede met het kostbare reclasseringsstelsel dat de verzuiling had voortgebracht. De oplossing zochten zij in een stelsel waarin arrondissementale reclasseringsraden de werkzaamheden zouden coördineren. Dat de positie van de reclasseringsraden in de Reclasseringsregeling 1947 veel zwaarder was aangezet, hield verband met de bezetting. De Duitse machthebbers hadden geprobeerd de besluitvorming in reclasseringsaangelegenheden te centraliseren. De reclasseringsraden waren door hen gezien als departementale voorposten. In de Reclasseringsregeling 1947 - die tijdens de Bezetting tot stand kwam - gingen de bevoegdheden van de reclasseringsraden verder dan de voormannen van de verzuilde instellingen oorspronkelijk hadden gewenst. Aanvankelijk bleef protest hiertegen uit, waarschijnlijk omdat de instellingen gedurende de wederopbouwperiode de steun van de overheid goed konden gebruiken bij de renovatie en uitbouw van hun eigen organisatie. Zo gauw de wederopbouwfase binnen de reclassering was voltooid echter, kregen de instellingen steeds meer moeite met het keurslijf van de Reclasseringsregeling 1947. De toenemende behoefte aan autonomie, die gedurende de wederopbouw vrijwel afwezig was geweest, hing samen met het feit dat de instellingen door de professionalisering zo goed waren toegerust dat zij een aantal taken die het departement voor hen regelde, zelf konden gaan uitvoeren, zoals bijvoorbeeld personeelsbeleid en kwaliteitscontrole van de reclasseringswerkzaamheden. Vanaf het einde van de jaren vijftig probeerden de particuliere instellingen een deel van hun autonomie te herkrijgen. Aanvankelijk was het departement hier op tegen, maar vanaf het midden van de jaren zestig liet het de teugels vieren.

Het toenemend belang dat de reclassering - met name door de voorlichtingsrapportage - voor de strafrechtspleging kreeg, rechtvaardigde vooral na 1945, een professionalisering van het corps van reclasseringswerkers. Daarmee brak een periode aan waarin de levensbeschouwelijke component van het reclasseringswerk allengs meer naar de achtergrond verdween. Door deze 'professionele ontzuiling' ontviel de voornaamste rechtvaardigingsgrond aan het particuliere karakter. Dit was overigens een verschijnsel dat zich in meerdere sectoren van het maatschappelijk middenveld voordeed. De introductie van een eigen methodiek had tot gevolg dat de reclassering zich qua doelstellingen wenste te emanciperen van de strafrechtspleging. Het departement was veel behoudender en bleef vasthouden aan de speciaal preventieve invloed die de reclassering op justitiabelen zou hebben. Herhaaldelijk zijn pogingen in het werk gesteld om de reclassering wat dit betreft voor de strafrechtspleging te behouden. Hierdoor ontstonden spanningen tussen departement en particuliere instellingen. Vanaf het midden van de jaren zestig gaf het ministerie gedeeltelijk toe aan de bij de reclasseringsinstellingen levende behoefte aan autonomie. Het lijkt er op dat het er bij het departement voor alles om ging, de reclasse-

ring te behouden voor de strafrechtspleging. De non-directieve opstelling van het departement is voornamelijk terug te voeren op de professionalisering en schaalvergroting die binnen de particuliere reclassering hadden plaatsgevonden. De 'professionals' drongen de rol van de in de zuilen gewortelde besturen terug, zonder dat hun plaats door de overheid werd ingenomen. In deze periode claimde de reclassering met succes haar autonomie. Justitie bood de reclassering, in een poging om zowel de behoefte aan particuliere autonomie te bevredigen als de reclassering voor de strafrechtspleging te behouden, een nieuwe vorm van samenwerking aan, waarin op basis van gelijkwaardigheid overleg tussen overheid en particulier initiatief werd gevoerd.

Gedurende de fusie die tussen 1970 en 1976 werd doorgevoerd, en ook daarna, moest het particuliere karakter een 'herijking' ondergaan, nu confessionele maatschappij-opvattingen niet langer als fundament daarvoor konden dienen. De reclassering zocht de nieuwe rechtvaardigingsgrond primair in de professionaliteit van werknemers en organisatie en de eigen verantwoordelijkheid die daaruit zou voortvloeien. Daarnaast werd benadrukt dat het particulier initiatief een pioniersrol vervulde en op strafrechtelijk terrein noodzakelijk tegenspel kon bieden aan de overheid. De reclassering heeft zich - mede door de volledige subsidiëring door de overheid - kunnen losmaken van haar verzuilde achtergrond. Wat overbleef was een - voor het ministerie - moeilijk te sturen professionele organisatie. De periode waarin het Ministerie van Justitie de teugels liet vieren, heeft overigens niet lang geduurd. Vanaf de tweede helft van de jaren zeventig kreeg het departement meer interesse in de beleidsvoorbereiding. In het algemeen voelde de overheid zich geroepen, meer greep te krijgen op het geprofessionaliseerde particulier initiatief. De uitvoering bleef daarbij een verantwoordelijkheid voor de particuliere instellingen zelf.

Voortbouwend op de departementale neiging om meer invloed op de beleidsvoorbereiding uit te oefenen, deed zich in de vroege jaren tachtig andermaal een wijziging voor in de rechtvaardigingsgrond voor het particuliere karakter van de reclassering. Aan de reorganisatie tussen 1982 en 1986 lag de idee ten grondslag dat reclassering een onderdeel was van de strafrechtspleging. Daarmee werd voorbijgegaan aan de emancipatiebeweging die binnen de reclassering als gevolg van de professionalisering was ontstaan. De geldigheid van de 'ontzuilingsargumentatie' (professionele autonomie, pioniersrol en tegenspelfunctie) is door het departement ontkend; de reclassering was onderdeel van de strafrechtspleging en 'wie betaalt, bepaalt'. De financiële afhankelijkheid van de overheid, die eens zo bruikbaar was om de reclassering van de zuilen los te maken, maakte een tegenoffensief van de kant van de reclassering, bij voorbaat kansloos. Momenteel is de reclassering autonoom waar het gaat om de uitvoering van haar werkzaamheden. De rechtvaardigingsgrond voor het particuliere karakter ligt vanaf het eind van de jaren zeventig in het privatiseringbeleid van de terugtrekkende overheid. De meest recente reorganisatie maakte andermaal duidelijk dat het particuliere karakter van de reclassering in de eerste plaats een politieke keuze is, die onlosmakelijk is verbonden met de opvattingen over de plaats van de overheid ten opzichte van de samenleving.

Vast is komen te staan dat het begrip 'particulier' in het geval van de reclassering door verschillende oorzaken meermalen van betekenisinhoud is veranderd. Volstreekte autonomie heeft de reclassering nooit gekend. Met name in de twintigste

eeuw is de autonomie van de particuliere reclassering allengs minder geworden, naarmate de subsidiëring en de medeverantwoordelijkheid op het terrein van de strafrechtspleging toenamen. In de periode na de Tweede Wereldoorlog heeft de reclassering echter in toenemende mate de verantwoordelijkheid voor de uitvoering van het reclasseringswerk in handen gekregen.

Departementale en particuliere reclasseringsdoelstellingen

Muller heeft eens, bij een vergelijking tussen de ontwikkeling van de reclasseringsdoelstelling met de doelstelling die de overheid met reclassering wilde realiseren, de metafoor gebruikt van elkaar deels overlappende cirkels. In de negentiende eeuw is er veel overeenstemming. Zowel overheid als Genootschap 'geloofden' in de mogelijkheid van speciale preventie. De overheid trachtte speciale preventie te realiseren door de bouw van cellulaire gevangenissen; het Genootschap verleende hand- en spandiensten door verzorging van school-, vak-, en godsdienstonderwijs en celbezoek. De 'klassieke richting' in het strafrecht stelde vergelding van de misdaad als strafdoel voorop; voor de overheid kwam speciale preventie op het tweede plan, al werden de inspanningen van het Genootschap met instemmende belangstelling gevolgd. Rond de eeuwwisseling kwam de nadruk voor de overheid (en later ook voor de reclassering) te liggen op speciale preventie en bescherming van de samenleving.

Na de Tweede Wereldoorlog trachtten zowel reclassering als overheid, gestalte te geven aan de resocialisatiegedachte. De reclassering probeerde zoveel mogelijk de schadelijke effecten van strafrechtelijke interventie te minimaliseren. Als gevolg van de receptie van de maatschappelijk werk-methodiek door de reclassering, verbreedde de reclasseringsdoelstelling zich ten opzichte van de departementale doelstelling vanaf ongeveer het einde van de jaren vijftig. In toenemende mate verschoof de reclasseringsdoelstelling in de richting van de hulpverlening zoals die in het algemeen maatschappelijk werk werd geboden. Aanvankelijk was deze hulpverlening nog op de individu gericht. Later echter werd in toenemende mate een accent gelegd op sociale oorzaken van criminaliteit. Er kwam aandacht voor sociale actie, volgens sommigen een reclasseringstaak, waarbij structurele misstanden in de samenleving dienden te worden aangepakt. Een stroming binnen de reclassering die de tegenstelling tussen reclasserings- en strafrechtelijke doelstellingen benadrukte, manifesteerde zich met nadruk. In de periode waarin de reclassering worstelde met haar positie ten opzichte van de strafrechtspleging, trachtte het Ministerie van Justitie de reclassering voor het strafrecht te behouden. Nadat de instellingen hierop hadden aangedrongen, trad het departement evenwel vanaf het midden van de jaren zestig enigszins terug. Slechts nu en dan gaf het de uiterste grens aan die het particulier initiatief moest respecteren, wilde het aanspraak kunnen blijven maken op overheidssubsidie.

Aan de periode van toenemende divergentie kwam een einde in het begin van de jaren tachtig. De reclassering werd betrokken bij de uitvoering van alternatieve sancties, hetgeen - in mijn visie - samen met de reorganisatie van 1986 leidde tot de thans waarneembare convergentie van overheids- en reclasseringsdoelstellingen. Deze convergentie is min of meer bewust door de directies nagestreefd, met name sinds het Ministerie van Justitie op het stuk van de doelstellingen en het beleid de subsidiëring als stok achter de deur gebruikte. In het slothoofdstuk bracht ik de

convergentie tussen overheids- en reclasseringsdoelstellingen in verband met de toenemende neiging het strafrecht te zien als een sturingsinstrument, waarmee een aantal doelstellingen zo doelmatig mogelijk gerealiseerd moet worden.

De verschuiving van de reclasseringsdoelstellingen ten opzichte van de doelstellingen die de overheid tot subsidiegrondslag van het particuliere reclasseringsapparaat nam, heeft een dialectisch verloop gekend. De basis hiervoor werd rond de eeuwwisseling gelegd, toen de overheid op zoek was naar mogelijkheden tot optimalisering van de bescherming van de samenleving. Van inzet van de reclassering werd een speciaal-preventieve werking verwacht. Deze verwachting vormde de basis voor subsidiëring van het reclasseringswerk. Dit is lange tijd zo gebleven, totdat een aan invloed winnende groep binnen de reclassering als gevolg van de toenemende professionalisering in steeds sterkere mate de relatie tussen straffen en helpen problematiseerde. De identiteitsdiscussie die hieruit voortvloeide, duurde tot het midden van de jaren tachtig. Door zowel de top van de reclassering als het departement zijn pogingen ondernomen, de aldus ontstane tegenstelling weg te nemen. Dat het departement de zaken heeft geforceerd, blijkt uit het feit dat het identiteitsdebat tijdens de reorganisatie in de jaren tachtig weer oplaaide. De situatie waarin strafrechtspleging en reclassering zich thans bevinden, lijkt in een aantal opzichten op de situatie zoals die aan het begin van deze eeuw bestond, toen de 'moderne richting' in het strafrecht in opkomst was.

Toenemende wederzijdse afhankelijkheid

In deze studie is gebleken dat overheid en reclassering reeds in de negentiende eeuw in een wederzijdse afhankelijkheidsrelatie hebben verkeerd. Deze wederzijdse afhankelijkheid is in de loop van de twintigste eeuw door verschillende oorzaken steeds hechter geworden. Ik heb geprobeerd het proces van toenemende vervlechting te verklaren uit strafrechtelijke, maatschappelijke en politieke ontwikkelingen in de opeenvolgende periodes. In de loop van het onderzoek kwamen evenwel ook tendensen aan het licht die tegengesteld waren aan de waarneembare toename van de interdependentie. De historische ontwikkeling in vogelvlucht overziend, lijkt de conclusie gerechtvaardigd dat die factoren die een toenemende afhankelijkheid tegenwerkten, minder sterk waren dan die welke daaraan hebben bijgedragen, zodat de relatie tussen overheid en reclassering over het algemeen als symbiotisch kan worden getypeerd.

Het naar elkaar toegroeien van belangen van particuliere reclassering en die van de overheid begon reeds in de negentiende eeuw, toen het Genootschap de vorming van gedetineerden door middel van school- en godsdienstonderwijs op zich nam. De overheid maakte dankbaar gebruik van deze helpende hand die het Genootschap bood, ook al lag de nadruk binnen de strafrechtspleging op vergelding en kwam speciale preventie op de tweede plaats. De invoering van de cellulaire opsluiting werd niet mogelijk geacht, zonder een goed systeem van celbezoek. Ook hier kon het Genootschap het Ministerie van Justitie van dienst zijn. Rond de eeuwwisseling verschoof de oriëntatie van het strafrecht van daad naar dader. Bovendien zag de overheid zich als gevolg van de sociale kwestie genoodzaakt de omvang van haar takenpakket te vergroten. Beide veranderingen zijn van groot belang geweest voor de positieve ontwikkeling van de relatie tussen overheid en reclassering. De strafrechtspleging werd toegankelijk voor reclasseringsinterventie. Bij de invoering van

de VV zag de reclassering in dat een intensieve betrokkenheid bij deze rechtsfiguur haar tot materieel voordeel kon strekken. Integratie van de reclassering in de strafrechtspleging bood een rechtvaardigingsgrond voor professionalisering van het werk. De bemoeienis met VV en VI leverde meer subsidie op, waarmee beroepskrachten konden worden aangetrokken. Voor de Tweede Wereldoorlog werd de financiële afhankelijkheid van de overheid niet als probleem maar vooral als voordeel gezien.

Onder vigeur van de Reclasseringsregeling 1947 namen integratie in de strafrechtspleging en daardoor wederzijdse afhankelijkheid sterk toe. De financiële banden tussen overheid en reclassering werden verstevigd; sinds 1965 wordt de reclassering zelfs volledig door de overheid gefinancierd. Overheidssubsidie stelde het particulier initiatief in staat goed opgeleide beroepskrachten aan te stellen. De strafrechtspleging op haar beurt had baat bij een goed functionerend reclasseringsapparaat. Zonder de inspanningen van de reclassering zou de strafrechtspleging sterk aan kwaliteit inboeten. De 'gouden koorden' tussen de reclassering en de schatkist maakten de verstatelijkte reclassering relatief ongevoelig voor de ontzuilingsprocessen die in de samenleving plaatsvonden, nu de betrokken instellingen niet langer financieel afhankelijk waren van de achterban van hun respectieve zuilen. Pas in een laat stadium werd - mede op instigatie van het Ministerie van Justitie - besloten tot fusie. Gedurende de jaren tachtig van deze eeuw lijkt het belang van de reclassering binnen de strafrechtspleging toe te nemen, onder meer door haar betrokkenheid bij de taakstraffen.

Daartegenover deden zich ontwikkelingen voor die een toenemende belangenvervlechting vertraagden. Voorzover thans is na te gaan, zijn periodes waarin de relatie tussen departement en reclassering verslechterde, atypisch voor de ontwikkeling op lange termijn. Het eerste 'schisma' tussen overheids- en reclasseringsbelangen trad op in de tweede helft van de negentiende eeuw, toen de eerste experimenten met cellulaire opsluiting onbevredigende resultaten opleverden. Het Ministerie van Justitie overwoog een mitigatie van de eenzame opsluiting door een progressief element in het sanctietraject in te bouwen. Het laatste deel van de straf zou de gedetineerde in gemeenschap kunnen doorbrengen, waarna een VI zou volgen. Het Genootschap was fel gekant tegen dit soort ideeën. Het vreesde dat de heilzame invloed van het celbezoek verloren zou gaan door de omgang met mede-gedeteneerden aan het eind van de straftijd. Onder invloed van de 'moderne richting' loste dit probleem zich vanzelf op.

De volgende 'crisis' ontstond ongeveer het einde van de jaren vijftig in deze eeuw. Als gevolg van de subsidiëring en de departementale bemoeienis was de reclassering in staat geweest de vrijwilligers steeds meer te vervangen door beroepskrachten. Deze professionalisering - die overigens werd gewenst door zowel overheid als instellingen - had aanvankelijk een negatief effect op de relatie tussen ministerie en reclassering. In de eerste plaats legde de reclassering gaandeweg meer nadruk op de hulpverlening aan justitiabelen. Reclassering en strafrechtspleging waren, in de optiek van de instellingen, steeds minder makkelijk op elkaar aan te sluiten. Deze opvatting versterkte zich doordat binnen het hulpverleningsperspectief de oriëntatie verschoof van het individu naar structurele maatschappelijke pathogenen. Het Ministerie van Justitie kon slechts in zeer beperkte mate meegaan in de nieuwe reclasseringsinzichten. De departementale doelstelling wijzigde zich eigenlijk niet. De steeds sterker wordende neiging tot emancipatie van de reclas-

sering ten opzichte van de strafrechtspleging liet haar sporen na op de relatie tussen ministerie en reclassering. Waar het departement pogingen in het werk stelde de reclassering voor de strafrechtspleging te behouden, werd binnen de reclassering juist geprobeerd de bindingen met de strafrechtspleging losser te maken. Door deze identiteitsdiscussie verslechterde de relatie tussen departement en reclassering. Een dieptepunt in de betrekkingen vormde de reorganisatie van de reclassering in de jaren tachtig. Gedurende deze reorganisatie betoogde het Ministerie van Justitie ondubbelzinnig dat reclassering een onderdeel was van de strafrechtspleging. Hiermee forceerde de overheid, tegen de zin van de reclassering, een proces dat reeds heel langzaam binnen de reclassering zelf op gang was gekomen. Wat in het begin van de jaren tachtig duidelijk werd, was dat de reclassering als gevolg van haar financiële afhankelijkheid weinig kon inbrengen op het moment dat zij haar deel van de bezuinigingen op overheidsuitgaven moest dragen. Op deze wijze fungeerden de bezuinigingen als katalysator voor de definitieve beslechting van het identiteitsdebat, dat een goede twintig jaar binnen de reclassering was gevoerd. Momenteel, in de jaren negentig, lijkt de reclassering zich af te zetten tegen haar verleden.

De thans waarneembare convergentie in opvattingen tussen departement en reclassering sluit aan bij de steeds hechter wordende relatie tussen overheid en particuliere reclassering. Ondanks het feit dat het langdurige identiteitsdebat nog maar relatief kort geleden is beëindigd, kan deze discussie worden benoemd als a-typisch in een ontwikkeling van toenemende wederzijdse afhankelijkheid op lange termijn. De relatie tussen departement en reclassering is langer wèl, dan niet goed geweest. De reclassering heeft inbreuken op haar autonomie meer wèl dan niet geaccepteerd.

Ontwikkeling van de reclasseringsorganisatie

De overheid heeft herhaaldelijk getracht de organisatie van het particulier initiatief te beïnvloeden. Steeds stond daarbij de wens tot vergroting van de doelmatigheid voorop. In dit verband kan de negentiende eeuw buiten beschouwing blijven. Toen was slechts het Genootschap, met afdelingen door het hele land, actief. De overheid heeft zich sporadisch en dan nog zeer zijdelings met de genootschappelijke organisatie bemoeid. Toentertijd ging het initiatief meer uit van de kant van het Genootschap, dat probeerde afdelingen te stichten in die gemeenten waar nieuwe gevangenis werden geopend.

Groei van de particuliere reclasseringsorganisatie is waarneembaar vanaf het moment dat de Reclasseringsregeling 1910 van kracht werd. In deze regeling had het Ministerie van Justitie gekozen voor een open stelsel; bijna iedere liefdadigheidsorganisatie kon reclasseringserkenning aanvragen. Van deze mogelijkheid maakten tal van reeds bestaande instellingen gebruik. Vaak ging het om levensbeschouwelijke organisaties die plaatselijk werkten ten behoeve van een specifieke groep. De oprichting van de VvRI, in 1913, was ingegeven door de wens om verbrokkeling van krachten tegen te gaan. Het initiatief werd toegejuicht door het Ministerie van Justitie. Niet alleen nam de inspecteur der reclassering zitting in het bestuur, maar ook anderszins is van de zijde van het ministerie getracht de VvRI tot *primus inter pares* te maken, zodat het departement in reclasserings-

aangelegenheden zich in het vervolg tot één gesprekspartner zou kunnen wenden. In de jaren voor de Tweede Wereldoorlog en ook nog daarna, verkeerde de VvRI in een lastig pakket. Aan de ene kant bevond zich de overheid, die het liefst een zo krachtig mogelijk overkoepelend particulier orgaan had gezien; aan de andere kant stonden de instellingen die zich weliswaar in de VvRI hadden verenigd, maar die er weinig tot niets voor voelden een deel van hun autonomie af te staan aan de VvRI. Een uitzondering hierop vormde het Genootschap. Overigens is de parallel met de problematiek zoals die rond de verhouding tussen NFR en stichtingen bestond opmerkelijk. Ook afgezien van verzuilingsmotieven lijken instellingen in het algemeen erg gehecht aan hun autonomie.

Ongeveer vanaf 1915 zet een ontwikkeling van schaalvergroting in. Als gevolg van de verzuiling brachten de meeste instellingen voor sociale zorg op katholieke (en later ook die op protestantse) grondslag hun reclasseringsbemoeyenis onder bij landelijke reclasseringsverenigingen van eigen levensbeschouwelijke signatuur. De lappendeken van plaatselijke, categoriaal werkende reclasseringsinstellinkjes kreeg door deze schaalvergroting een iets duidelijker aanzien. In de reclasseringsregeling 1915 had de regering de mogelijkheid geopend tot oprichting van reclasseringsraden. Hiermee wilde het departement bereiken dat de uitvoering van de arrondissementale reclassering vanuit één centraal punt zou worden gecoördineerd. Deze raden - te onderscheiden van de naoorlogse, publiekrechtelijke reclasseringsraden - leidden een kwijnend bestaan, omdat zij geen greep konden krijgen op de afdelingen van de verzuilde reclasseringsinstellingen, die zich - evenals tegenover de VvRI - beriepen op hun 'soevereiniteit in eigen kring'.

Het Genootschap was steeds tegen de verzuiling van het reclasseringsapparaat geweest. In 1939 lukte het genootschapssecretaris N. Muller om de voormannen van KRV en PCRV rond de tafel te krijgen, teneinde de mogelijkheden tot het creëren van meer eenheid in het reclasseringswerk te bespreken. W. Pompe (KRV) en H. Dooyeweerd (PCRV) gingen uiteindelijk accoord met een stelsel waarin de arrondissementale reclassering door publiekrechtelijke reclasseringsraden zou worden gecoördineerd en gecontroleerd. Daar stond tegenover dat ernaar gestreefd zou worden dat alleen Genootschap, KRV, PCRV en Leger des Heils zich met reclassering zouden bezighouden. De na de eerste schaalvergroting overgebleven plaatselijk werkende reclasseringsinstellingen zouden op den duur moeten verdwijnen. Ongeveer op hetzelfde moment dat het genoemde driemanschap tot overeenstemming kwam, werd Nederland bezet door Duitsland. De bezetter streefde een *Gleichschaltung* van het Nederlands openbaar bestuur na. Dit betekende voor de reclassering dat zij in beginsel vanuit één landelijk punt door de overheid zou worden geregeld. Anders dan de oorspronkelijke bedoeling van het driemanschap was geweest, zouden de reclasseringsraden fungeren als departementale voorposten. Aan dit stelsel werd gedurende de bezettingsperiode op het departement gewerkt. Na de bevrijding, werd de Reclasseringsregeling 1947 van kracht, waarin de positie van de reclasseringsraden ten opzichte van het particulier initiatief zwaarder was aangezet dan de verzuilde instellingen voor de Bezetting waren overeengekomen. Gedurende de periode van de wederopbouw kwam hiertegen geen verzet van de kant van de instellingen. Hun eerste zorg was het weer op poten zetten van hun eigen organisatie. De sterke positie van de publiekrechtelijke reclasseringsraden

had tot gevolg dat de instellingen het aantal afdelingen terugbrachten, zodanig dat in ieder arrondissement, één afdeling per reclasseringsinstelling overbleef.

In 1952 beëindigde het departement van justitie de erkenning van de meeste kleine reclasseringsinstellingen om zo de versnippering nog meer te verkleinen. Een belangrijke factor in het schaalvergrotingsproces was de professionalisering, als gevolg waarvan zich binnen de reclasseringsinstellingen zelf een scheiding tussen 'vereniging' (bestuur) en 'onderneming' (uitvoering) voordeed. Dit had tot gevolg dat de afdelingsbesturen uiteindelijk verdwenen en het primaat steeds meer bij de landelijke reclasseringsdirecties kwam te liggen.

Aan het einde van de jaren zestig werd door het departement een intensiever samenwerking tussen de landelijke reclasseringsinstellingen gepropageerd. Aanvankelijk spraken de instellingsbesturen alleen maar over intensiever samenwerking, zonder dat het tot concrete daden kwam. Een cruciale impuls voor het fusieproces is de 'Open Brief' van 1970 geweest. In deze brief eisten de uitvoerend werkers duidelijkheid van hun meerderen. Zij wensten een democratische organisatie die primair werkte op basis van professionele, in plaats van levensbeschouwelijke inzichten. Met het in gang zetten van de fusie kreeg een van de meest omvangrijke schaalvergrotingsoperaties binnen de reclassering uiteindelijk vorm in de SRI en later de ARV.

Onder invloed van de democratiseringsbeweging is, tijdens de fusie en gedurende het bestaan van de ARV, geprobeerd de verenigingsstructuur ten opzichte van de uitvoeringsstructuur te herstellen, nadat deze in de jaren vijftig en zestig ten gronde was gegaan. Deze pogingen strandden echter, omdat bleek dat de verenigingsvorm niet langer voldeed voor de reclassering als professionele organisatie. Al snel werd binnen de ARV gestreefd naar een situatie die meer aansloot bij de lange termijn ontwikkeling, namelijk een directie die de beleidskaders voor de uitvoering vaststelde. Moeilijk te plaatsen in het proces van toenemende schaalvergroting en centralisering van de besluitvorming is de reorganisatie die leidde tot de Reclasseringsregeling 1986. De keuze voor stichtingen als rechtsvorm was logisch, evenals de fusie met de rijksreclassering, hetgeen immers tot schaalvergroting leidde. De opzet van negentien autonome, geprivatiseerde (!) reclasseringsstichtingen past op het eerste gezicht echter niet in het schaalvergrotingsproces. Aan de andere kant, zo bleek uit vroege reorganisatienota's, was aanvankelijk voor het departement een centrale coördinerende rol weggelegd in de beleidsvoorbereiding. Slechts de uitvoering was gedecentraliseerd. Dat de stichtingen geacht werden zich te verenigen in een federatie, was een compromis dat afbreuk deed aan het streven naar centrale, departementale coördinatie. De federatie bleek uiteindelijk door het departement onvoldoende toegerust om naar behoren te kunnen functioneren tussen ministerie en arrondissementale stichtingen. Vooral de halsstarrige departementale weigering het centraal werkgeversschap aan een landelijke instelling te gunnen, wekt de suggestie dat het departement een verdeel-en-heersstrategie volgde. Desondanks denk ik dat het het Ministerie van Justitie er primair om te doen is geweest om een slagvaardig gedecentraliseerd reclasseringsapparaat te creëren en dat van zo'n plan geen sprake is geweest.

Deze conclusie wordt ondersteund door de meest recente organisatiestructuur van de reclassering. De huidige structuur is immers één van de opties die tijdens de reorganisatie in de jaren tachtig ter sprake waren geweest. Bij de laatste reorganisatie moest de gekozen opzet de oplossing bieden voor de tekortkomingen die

kleefden aan het 'stichtingen-federatie'-model. Thans ligt de verantwoordelijkheid voor het beleid voornamelijk bij het departement. De eindverantwoordelijkheid voor de uitvoering is echter bij een landelijke directie gelegd. Niet alleen sluit deze nieuwe structuur beter aan bij het lange-termijn proces van toenemende schaalvergroting, maar zij laat ook zien dat het Ministerie van Justitie voldoende vertrouwen heeft in de reclassering als geprivatiseerde onderneming. De verantwoordelijkheid voor de uitvoering is sinds het midden van de jaren zestig, steeds nadrukkelijker in handen gelegd van de reclassering zelf. De beleidsvoorbereiding, die zich na de Tweede Wereldoorlog steeds meer concentreerde rond de top van de uitvoeringsorganisatie, is uiteindelijk in handen gekomen van het Ministerie van Justitie en een landelijke directie.

In de inleiding op deze studie betoogde ik dat de reclassering een niet te onderschatten bijdrage levert aan de kwaliteit van de strafrechtspleging. De overheid heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de groei en ontwikkeling van het instituut reclassering, vanuit het continu levende besef dat reclassering een zaak van algemeen belang is. Het particuliere karakter van de reclassering is een relatief begrip, waarvan betekenis en rechtvaardiging door de tijd heen hebben gevarieerd. Beantwoording van de vraag of reclassering nu tot de overheidsverantwoordelijkheden behoort of niet, blijft uiteindelijk een kwestie van persoonlijke en politieke smaak.

Archivalia

Rijks Archief in Noord-Brabant te 's-Hertogenbosch

Archieven van de Algemene Reclasseringsvereniging en haar voorgangers (1823-1986), beschreven in Lindemann, W.M., Litsenburg, Th.F., *Inventarissen van de archieven van de Algemene Reclasseringsvereniging en haar voorgangers 1823-1986* Rijksarchief in Noord-Brabant, inventarisreeks nr. 43 ('s-Hertogenbosch 1990).

Inventaris:

- nr. 1-5   Jaarverslagen van het Genootschap, 1823-1972.
- nr. 6-17   Notulen van de vergaderingen van het hoofdbestuur van het Genootschap, 1823-1973.
- nr. 34-36   Correspondentie van de algemeen secretaris van het Genootschap, 1823-1964.
- nr. 37   Kopieboek van uitgaande brieven van het hoofdbestuur van het Genootschap, 1853-1871.
- nr. 40   Statuten en huishoudelijke reglementen Genootschap, 1823-1972.
- nr. 172   Stukken van het Genootschap betreffende contacten met de Centrale Raad voor Advies voor het Gevangeniswezen, de Psychopatenzorg en de Re-classering, 1953-1961.
- nr. 218   Stukken betreffende contacten tussen Genootschap en verenigingen Pro Juventute, 1896-1900 en 1955-1972.
- nr. 238   Stukken betreffende het *Seminar on probation* te Londen, 1952.
- nr. 550   Jaarverslagen VvRI, 1914-1984.
- nr. 554   Circulaires, uitgaande van het algemeen bestuur of het uitvoerend orgaan van de VvRI, 1936-1975.
- nr. 555   Notulen van vergaderingen van het algemeen bestuur van de VvRI, met bijlagen, 1942, 1954-1961 en 1964-1978.
- nr. 560   Notulen van vergaderingen van de directieurenclub, sedert 1971 Directeuren-overlegorgaan (DOO), 1962-1968.
- nr. 561   Idem, 1969-1971.
- nr. 562   Idem, 1972-1974.
- nr. 563   Idem, 1975-1976.
- nr. 564   Idem, 1977-1978.
- nr. 565   Idem, 1979-1980.
- nr. 566   Idem, 1981-1983.
- nr. 567   Idem, 1984-1986 en 1988.
- nr. 568   Notulen van vergaderingen van het dagelijks bestuur van de VvRI, met bijlagen, 1956-1961 en 1966-1974.

- nr. 571 Statuten en huishoudelijke reglementen, met bijlagen van de VvRI, 1913-1984.
- nr. 573 Stukken betreffende de doelstellingen van de VvRI, 1967-1972 en 1979.
- nr. 582 Jaarrekeningen en financiële verslagen van de VvRI, 1975-1988.
- nr. 597 Stukken betreffende mogelijke nadere samenwerking tussen reclasseringsinstellingen en herstructurering van de VvRI, 1940-1941 en 1968-1970.
- nr. 612 Notulen van vergaderingen van het Hoogste Instantie Participantenberaad (HIP), met bijlagen, 1971-1972.
- nr. 647 Notulen van vergaderingen van de werkgroep Registratie inzake de invoering van een landelijk uniform registratiesysteem ten behoeve van de hulpverlening, met bijlagen, 1969-1973.
- nr. 654 Rapport van de commissie Vroeghulp, een gezamenlijke commissie van de VvRI en het Ministerie van Justitie, 1977.
- nr. 660 Stukken betreffende contacten tussen de VvRI en de reclasseringsraden.
- nr. 661 Stukken betreffende door reclasseringsinstellingen aan het Ministerie van Justitie te overleggen bereidverklaringen, 1947-1959.
- nr. 662 Stukken betreffende contacten tussen VvRI en het Ministerie van Justitie inzake wijzigingen van de reclasseringsregelingen, 1948-1970.
- nr. 668 Stukken betreffende de subsidiëring van reclasseringsinstellingen door de overheid, 1952-1972.
- nr. 672 Stukken betreffende de jaarbegrotingen van het Ministerie van Justitie, 1968-1980. (Jaarlijks commentaar van de VvRI op de justitiebegroting.)
- nr. 677 Hoofdpijnen van de reorganisatie der reclasseering. Vermoedelijk een ambtelijke nota uit de bezettingstijd, z.d.
- nr. 750 Stukken betreffende de opleiding van maatschappelijk werkers en reclasseringsambtenaren, 1948-1972.
- nr. 751 Stukken betreffende werving van vrijwilligers en maatschappelijk werkers voor reclasseringswerk, 1948-1976.
- nr. 856 Reclasseering, wettelijke regelingen en voorschriften. ("Zwarte boek"), 1965 met aanvullingen 1966-1968.
- nr. 860 Circulaires van het Ministerie van Justitie, 1947-1980.
- nr. 933 Jaarverslagen RKRK, 1917-1948.
- nr. 934 Jaarverslagen KRV, 1949-1971.
- nr. 947 Correspondentie van het hoofdbestuur van de RKRK, 1917-1923.
- nr. 952 Correspondentie van het hoofdbestuur van de RKRK, 1934-1936.
- nr. 962 Stukken betreffende statuten en huishoudelijke reglementen van resp. RKRK en KRV, 1917-1966.
- nr. 1039 Stukken betreffende de rijkssubsidiëring van reclasseringsinstellingen, 1962-1971.
- nr. 1043 Stukken betreffende contacten tussen vertegenwoordigers van reclasseringsinstellingen en ambtenaren van het Ministerie van Justitie, 1964-1972.
- nr. 1256 Jaarverslagen van de Dr F.S. Meijersvereniging en voorgangers, 1927-1928, 1930-1941, 1944-1975.
- nr. 1279 Stukken betreffende de oprichting, statuten en organisatie van de Meijersvereniging en haar voorgangers, 1910-1965.
- nr. 1369 Stukken betreffende een onderzoek naar de organisatie van de reclasseering (O.O.R.), 1961-1969.
- nr. 1374 Jaarverslagen van de PCRV, 1929-1941, 1943 en 1946-1972.
- nr. 1442 Correspondentie van het Centraal Bureau van de PCRV met het Ministerie van Justitie, 1941 en 1949-1972.

- nr. 1443 Correspondentie van het Centraal Bureau van de PCRV met anderen dan het Ministerie van Justitie, 1966-1973.
- nr. 1461 Stukken betreffende verkrijging van reclasseringssubsidie door de PCRV, 1929-1972.
- nr. 1493 Stukken betreffende de reorganisatie van de overheidsbemoeyenis met het feitelijke reclasseringswerk en de herziening van de Reclasseringsregeling 1947, 1941-1969.
- nr. 1604 Stukken betreffende de Actie 'Open Brief' en congres, 1970.
- nr. 1625 Notulen van de vergaderingen van de structureringsgroep, 1970-1975.
- nr. 1627 Commissie Plaatsbepaling, 1970.
- nr. 1631 Identiteitscommissie, 1971-1972.
- nr. 1637 Meerjarenverslag SRI, 1973-1975.
- nr. 1643 Stukken betreffende de statuten van de op te richten Algemene Reclasserings Vereniging, 1975.
- nr. 1645 Notulen Algemene Ledenvergaderingen ARV, met bijlagen, 1975 december 16 - 1978 april 7.
- nr. 1646 Idem, 1978 oktober 13 - 1983 april 28.
- nr. 1648 Idem, 1985 maart 20 - 1986 november 18.
- nr. 1657 Jaarverslagen ARV, 1976-1983.
- nr. 1692 Stukken betreffende de oprichting, statuten en huishoudelijke reglementen der ARV, 1974-1981.
- nr. 1693 Stukken betreffende de concretisering van de doelstelling der ARV, 1974-1981.
- nr. 1694 Idem.
- nr. 1695 Stukken betreffende de organisatie van de ARV en in het bijzonder die van het Landelijk Bureau, 1974-1982.
- nr. 1697 Idem.
- nr. 1702 Stukken betreffende de samenstelling en het functioneren van het bestuur van de ARV, 1976-1981.
- nr. 1703 ARV-nota *Een organisatie in ontwikkeling*, 1979.
- nr. 1704 ARV-nota *Voorkomen en Terugdringen*, 1981.
- nr. 1705 ARV-nota *Plaats en taak van de reclassering in de tachtiger jaren*, 1981-1982.
- nr. 1733 Stukken betreffende de verhouding leidinggevend/uitvoerend werkers bij de ARV en de hierop betrekking hebbende operatie 'één op acht', 1974-1980.
- nr. 1759 Stukken betrekking hebbend op de reorganisatie van de reclassering, 1980-1983.
- nr. 1773 Stukken betreffende de werkgroep vrijwilligerswerk, 1983-1986.
- nr. 1775 Stukken betreffende het overleg tussen het Ministerie van Justitie, de reclasserings- en andere instellingen over de reorganisatie van de reclassering, 1983-1986.
- nr. 1784 Reorganisatieovereenkomst, 1984-1985.
- nr. 1792 Stukken betreffende de Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen en de oprichting daarvan, 1985-1986.
- nr. 1818 Stukken betreffende voorwaardelijke invrijheidstelling en gedragsrapportage, 1972-1984.
- nr. 1826 Stukken betreffende voorlichtingsrapportage ten behoeve van de rechterlijke macht, 1973-1985.

- nr. 1829 Stukken betreffende het reclasseringsbezoek aan gedetineerden, 1974-1978.
nr. 1833 Stukken betreffende sociale actie, 1974-1982.
nr. 1895 Correspondentie met het Ministerie van Justitie, 1973-1985.

Algemeen Rijksarchief te 's-Gravenhage

Inventaris 2.09.35.03 (Uitgaande circulaire Ministerie van Justitie)

- nr. 7 Uitgaande circulaire 1913-1920
nr. 8 Uitgaande circulaire 1921-1925

Handschriftenkamer universiteitsbibliotheek Universiteit van Amsterdam

Collectie Suringar,

nrs. Cl-6, Cd-1, Cn-59.

Rijks Instituut voor Oorlogsdocumentatie te Amsterdam

Archief no. 21: Generalkommissariat für Verwaltung und Justiz, Abteilung Rechtssetzung und Staatsrecht
Doos 32, map 1.

Centrale Raad voor de Strafrechtstoepassing te 's-Gravenhage

Notulen van de 35e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 17-10-1966.
Notulen van de 80e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 22-3-1977.
Notulen van de 95e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 18-10-1979.
Notulen van de 115e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 28-6-1983.

Bijlagen bij de 26e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 28-11-1962.
Bijlagen bij de 35e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 17-10-1966.
Bijlagen bij de 69e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 12-5-1975.
Bijlagen bij de 77e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 29-9-1976.
Bijlagen bij de 115e vergadering van de Sectie Reclassering, dd. 28-6-1983.

Arrondissementsparket 's-Hertogenbosch

Verslagen van de vergaderingen van hoofdofficieren van justitie 1983.

Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen te 's-Hertogenbosch

Notulen en bijlagen vergaderingen NFR-bestuur.
Notulen en bijlagen vergaderingen Federatieraad.
Notulen en bijlagen vergaderingen periodiek overleg tussen de directie van de NFR met de departementale directie TBR en Reclassering (later: Jeugdbescherming en Reclassering).
Notulen en bijlagen vergadering van het directeurenoverleg.

Archief Stichting Reclassering Den Haag

(Bewaard op het rijksarchief in Noord-Brabant)

Notulen en bijlagen vergaderingen stichtingsbestuur 1990, 1991, 1992.

Archieven van reclasseringsraden

(Bewaard op het rijksarchief in Noord-Brabant) Zie: Rooijackers, C., *Inventarissen van de archieven van de reclasseringsraden (1916-1986)*, Afdeling documentatie en archieven, Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1991).

Archief Reclasseringsraad Almelo:

nr. 8 Verslagen van de vergaderingen van voorzitters en secretarissen van reclasseringsraden, 1921-1963.

Archief Reclasseringsraad Leeuwarden:

nr. 21 Verslagen van de vergaderingen van voorzitters en secretarissen van reclasseringsraden, 1930-1931, 1954-1961.

Archief Reclasseringraad Arnhem:

nr. 17 Agenda's en notulen van de vergaderingen van de secretarissen van reclasseringsraden, 1954-1962.

Archief Reclasseringsraad Assen:

nr. 21 Vergaderstukken van het College van voorzitters van de reclasseringsraden, 1975, 1978-1979, 1981, 1984-1985.

Gedrukte bronnen

- Administratiefrechtelijke beslissingen* (1990), nr. 347: Afdeling Rechtspraak, Raad van State, 30-6-1989.
- "Anders afdoen", goedkoop alternatief voor vrijheidsstraf* Vereniging van Reclaseringsinstellingen ('s-Hertogenbosch 1983).
- Alstorpius Grevelink, P.W., *Rapport van de inspecteur der gevangenen, betreffende zijne inspectiereis gedaan in 1857, uit oogpunt van cellulaire opsluiting* ('s-Gravenhage 1857).
- Beschouwingen van de regterlijke Collegien, de Commissien van Administratie en de collegien van Regenten over de onderscheidene gevangenen, alsmede van het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen, over de eenzame opsluiting van gevangenen, vergeleken met de gemeenschappelijke gevangenisstraf* ('s-Gravenhage 1857).
- Bestuur en organisatie van de reclassering* Bureau Berenschot (Utrecht 1992).
- Binnen overeengekomen kaders* Algemene Reclaseringsvereniging ('s-Hertogenbosch 1982).
- De huidige en toekomstige taken van de VvRI* ('s-Gravenhage 1967).
- De reclassering in breder perspectief* Nederlandse Federatie van Reclaseringsinstellingen ('s-Hertogenbosch 1993).
- De toekomst van het reclasseringswerk* Algemene Reclaseringsvereniging ('s-Hertogenbosch 1982).
- De VvRI als orgaan voor overleg en samenwerking* ('s-Gravenhage 1967).
- Dienstverlening. Interimrapport van de Commissie Alternatieve Strafrechtelijke Sancties* ('s-Gravenhage 1978).
- Een organisatie in ontwikkeling* Algemene Reclaseringsvereniging ('s-Hertogenbosch 1979).
- Eindrapport van de commissie-Hustinx* (z.p. 1971).
- Hertzberger, L., Praag, A. van, Koopman, B.A., *Rapport der commissie tot onderzoek van het Joodsche Reclasseeringsvraagstuk* (Amsterdam 1931).
- Het functioneren van besturen en middelen om daarin verbetering te brengen* Nationale Raad voor het Maatschappelijk Werk (z.p. 1970).
- Informatiebulletin van de Nederlandse Federatie van Reclaseringsinstellingen* ('s-Hertogenbosch 1991-1992).
- Jaarboek voor Berechting en Reclassering 1930-1940.*
- Jaarboekje van de Regterlijke Magt in het Koninkrijk der Nederlanden en zijne koloniën*, 's-Gravenhage 1850, 1860, 1880, 1888.
- Jaarverslag van de Centrale vereeniging ter behartiging van de belangen van Zenuwen Zielszieken* (1924-1940).
- Jaarverslag van het Centraal College voor de Reclasseering over het jaar 1914* ('s-Gravenhage 1915).

Jaarverslag van het Centraal College voor de Reclasseering over het jaar 1913 ('s-Gravenhage 1914).

Jaarverslag van de dr. F.S. Meijersvereniging (1947-1971).

Jaarverslag van de Katholieke Reclasseringsvereniging (1948-1972).

Jaarverslag van de Vereniging van Reclasseringsinstellingen (1914-1986).

Jaarverslag van de Roomsche Katholieke Reclasseeringsvereniging (1917-1947).

Jaarverslag van de Protestants Christelijke Reclasseringsvereniging (1928-1972).

Jaarverslag van het Nederlands Genootschap tot Reclasseering (1948-1973).

Jaarverslag van het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen (1823-1947).

Kiezels of Tegels. Kiezen of delen in welzijnsland, rapport van de commissie-Vonhoff (z.p. 1980).

Kwaliteit van het Reclasseringswerk Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen ('s-Hertogenbosch 1987).

Meerjarenverslag SRI 1973-1975 ('s-Hertogenbosch 1976).

Muller, N., *Actie voor de ontwikkeling van de reclasseering: Hooger subsidie nodig, uitgaande van het Nederlandsch Genootschap tot Zedelijke Verbetering der Gevangenen, de Vereniging van Reclasseeringsinstellingen, de Roomsche Katholieke Reclasseeringsvereniging, het Leger des Heils en het Verbond van de Vereenigen Pro Juventute* (z.p. 1929).

Overzicht betreffende de reclasseering, de psychopatenzorg en de gratie over de jaren 1961-1968 Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1970).

Rapport uitgebracht aan het Bestuur der Afdeling 's-Gravenhage van het Genootschap (z.p. 1902).

Rapport van de begeleidingscommissie inzake aanvragen van voorlichtingsrapporten ('s-Gravenhage 1976).

Recht in beweging. Een beleidsplan voor Justitie in de komende jaren Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1990).

Reclasseering 1986; nota inzake reorganisatie van de reclasseering Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1983).

Reclasseering op een nieuwe leest. Ontwerp reorganisatie overeenkomst Staat der Nederlanden-ARV en Ontwerp reorganisatieplan Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1984).

Reclasseering en Kwantitatieve normen in 1987 Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1986).

Reclasseering in de weegschaal. Advies inzake de voorgenomen reorganisatie Staat der Nederlanden-ARV Ondernemingsraad Algemene Reclasseringsvereniging ('s-Hertogenbosch 1984).

Sociale academies en reclasseringskunde ('s-Gravenhage 1968).

Strafrecht met beleid. Beleidsplan Openbaar Ministerie 1990-1995 Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1990).

Taak en structuur van de reclasseering in Nederland Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1982).

Taken en formatie bureau NFR Berenschot (Utrecht 1987).

Tulkens, J.J.J., *Community Sanctions: A new concept of punishment. Paper presented at the 17th International congress on Criminology* (augustus 1993).

Tussen samenleving en strafrecht ARV-reactie op Reclasseering 1986 Algemene Reclasseringsvereniging ('s-Hertogenbosch 1983).

Verslag betreffende de gratie, de reclassering en de psychopatenzorg over de jaren 1946-1955 Ministerie van justitie ('s-Gravenhage 1957).

Verslag betreffende de gratie, de reclassering en de psychopatenzorg over de jaren 1956-1960 Ministerie van justitie ('s-Gravenhage 1962).

Verzameling besluiten en voorschriften betreffende de reclasseering Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1910-1919), 5 delen.

Voorkomen en terugdringen. Een discussienota over positie en taak van de reclassering in de tachtiger jaren Algemene Reclasseringsvereniging ('s-Hertogenbosch 1981).

Voorlichtingsbrochure over de Centrale Vereeniging ter behartiging van de maatschappelijke belangen van Zenuw- en Zielszieken (z.p. 1928).

Voorstel tot ontwikkeling van een Raad voor de Strafrechtstoepassing, Hoofdafdeling TBR en Reclassering Ministerie van Justitie ('s-Gravenhage 1972).

Voortgang en vernieuwing. Beleidsplan 1990-1993 Nederlandse Federatie van Reclasseringsinstellingen ('s-Hertogenbosch 1989).

Wat wil de Reclasseering? propagandabrochure van het Nederlandsch Genootschap Zedelijke Verbetering der Gevangenen (z.p. 1930).

Parlementaire stukken

a. Handelingen van de Tweede Kamer der Staten Generaal (Handd. TK):

Handd. TK 1856-1857, verg. 22-11-1856 (verslagen uitgebracht door de commissie de verzoekschriften), p. 179.

Handd. TK 1856-1857, verg. 28-11-1856 (behandeling justitiebegroting 1857), p. 257.

Handd. TK 1858-1859, verg. 1-12-1858 (behandeling justitiebegroting 1859), p. 221 e.v.

Handd. TK 1909-1910, verg. 2-3-1910 (aanvulling en verhooging van hoofdstuk IV der staatsbegroting voor het dienstjaar 1909), p. 1393-1406.

Handd. TK 1915-1916, verg. 1-12-1915, p. 376.

Handd. TK 1972-1973, 44e t/m 47e vergadering over kamerstukno. 9994 (Herziening bepalingen wetboek van strafvordering), p. 1710-1823.

Handd. TK 1983-1984, vergadering Vaste Kamercommissie voor Justitie, 12-3-1984 (UCV 67) over kamerstuk no. 18 182 (Reorganisatie van de reclassering).

b. Bijlagen bij de handelingen Tweede Kamer der Staten Generaal (Bijl. handd. TK)

Bijl. handd. TK 1839-1840, kamerstukno. V (Ontwerp eerste boek Wetboek van Strafrecht), nr. 5 (antwoorden op de bedenkingen der afdelingen).

Bijl. handd. TK 1843-1844, kamerstukno. VII (Wijzigingen in het eerste boek van het Wetboek van Strafrecht), nr. 7 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1857-1858, staatsbegroting voor het dienstjaar 1857, hoofdstuk IV, nr. 4 (Voorlopig verslag) en nr. 5 (Memorie van Antwoord).

Bijl. handd. TK 1900-1901, kamerstukno. 100 (Herziening van het eerste, het tweede en het derde boek van het Wetboek van Strafrecht), nr. 2 (Ontwerp van Wet) en nr. 3 (Memorie van Toelichting), p. 11.

Bijl. handd. TK 1903-1904, kamerstuk no 2.IV (Justitiebegroting 1904), nr. 13 (Memorie van Toelichting), nr. 14 (Voorlopig Verslag) en nr. 15 (Memorie van Antwoord).

Bijl. handd. TK 1904-1905, kamerstukno. 2.IV. (Justitiebegroting 1905), nr. 2 (bijlage bij de Memorie van Toelichting: vergelijking van hoofdstuk IV der staatsbegroting van 1905 met dat van 1904), nr. 14 (Voorlopig Verslag) en nr. 15 (Memorie van Antwoord).

Bijl. handd. TK 1908-1909, kamerstukno. 2.IV. (Justitiebegroting 1909), nr. 16 (Memorie van Antwoord).

Bijl. handd. TK 1908-1909, kamerstukno. 231 (Aanvulling en verhooging van hoofdstuk IV der staatsbegroting voor het dienstjaar 1909), nr. 3 (Memorie van Toelichting), nr. 4 (Voorlopig Verslag), nr. 5 (Memorie van Antwoord).

Bijl. handd. TK 1915-1916, kamerstukno. 192 (Aanvulling en verhooging van het IVde hoofdstuk der staatsbegroting voor het dienstjaar 1915), nr. 3 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1968-1969, kamerstukno. 9800, hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1969), nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1968-1969, kamerstukno. 9994 (Herziening bepalingen Wetboek van Strafvordering betreffende toevoeging van raadsman, enz.), nr. 7 (voorlopig verslag).

Bijl. handd. TK 1969-1970, kamerstukno. 10 300 hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1970) nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1970-1971, kamerstukno. 10 900, hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1971) nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1971-1972, kamerstukno. 11 500 hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1972) nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1972-1973, kamerstukno. 12 000 hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1973) nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1972-1973, kamerstukno. 9994, nr. 8 (Memorie van Antwoord), nrs. 15 en 16 (amendementen van Roethof, Van Schaik, Goudsmit, Geurtsen en Van der Lek, dd. 5-6-1973).

Bijl. handd. TK 1976-1977, kamerstukno. 14 100 hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1977) nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1977-1978, kamerstukno. 14 800 hoofdstuk VI (Justitiebegroting 1978) nr. 2 (Memorie van Toelichting).

Bijl. handd. TK 1981-1982, kamerstukno. 16 625 (Heroverweging collectieve uitgaven) nr. 47 (Deelrapport 38: 'Heroverweging strafrechtstoepassing'), nr. 56 (Heroverwegingen tweede ronde; samenvattend eindrapport Rijksbegroting).

Bijl. handd. TK 1984-1985, kamerstukno. 18 182 (Reorganisatie van de reclassering), nr. 15 (verslag van een mondeling overleg, vastgesteld 29-8-1985).

Bijl. handd. TK 1991-1992, kamerstukno. 22 455, nr. 2 (Decemberverslag 1991 van de Algemene Rekenkamer).

Lijst van figuren, schema's en tabellen

- Tabel 2.1: Ledental van het Genootschap (om de twee jaar, op 31 december), p. 72.
- Figuur 2.1: De beginnende professionalisering van het Genootschap rond de eeuwwisseling. Directeuren en werkende leden doen hun intrede, p. 79.
- Schema 2.1 Subsidiëring reclassering, krachtens Reclasseringsregeling 1910, p. 94.
- Figuur 3.1: De complexe organisatiestructuur na de komst van de VvRI in het Interbellum, p. 107.
- Figuur 3.2: Gevangenisstraffen van één maand tot een jaar, uitgedrukt in percentages van het totaal aantal opgelegde gevangenisstraffen, p. 127.
- Figuur 3.3: Groei van het aantal uitgebrachte voorlichtingsrapporten voor de Tweede Wereldoorlog, p. 130.
- Schema 3.1: Subsidiëring volgens de Reclasseringsregeling 1915, p. 136.
- Figuur 3.4: Bedragen in guldens, uitgetrokken op justitiebegrotingen voor de jaren 1910-1940, p. 138.
- Figuur 3.5: Totaal aantal onder toezicht staande personen bij Genootschap en RKRv, kort voor, tijdens en vlak na de bezetting, p. 150.
- Figuur 3.6: Aantallen binnengekomen aanvragen tot voorlichting bij Genootschap en RKRv, resp. kort voor, tijdens en vlak na de bezetting, p. 151.
- Figuur 4.1: Toenemende scheiding in de jaren zestig tussen uitvoerende en bestuursstructuur, waarin de professionele organisatie de meeste zeggenschap naar zich toetrok, p. 173.
- Figuur 4.2: Aantallen reclasseringsambtenaren in dienst bij de reclasseringsinstellingen, p. 179.
- Figuur 4.3: Vervaardiging van voorlichtingsrapporten door ambtenaren en vrijwilligers bij de PCRv, p. 180.
- Figuur 4.4: Na-oorlogs beloop van subsidiebedragen voor reclassering, incl. particuliere psychopatenzorg (in miljoenen guldens), p. 183.
- Figuur 4.5: Na-oorlogse ontwikkeling van het aantal voorlichtingsrapporten en het totaal aantal rapporten, p. 191.
- Figuur 6.1: Uitgaven van de VvRI tbv. ondersteuning van het 'neo-particulier' initiatief, p. 266.
- Figuur 6.2: Aantal uitgevoerde dienstverleningen voor inwerkingtreding van de wettelijke regeling, p. 279.
- Figuur 7.1: Subsidiebedragen uitgetrokken voor reclassering tussen 1968 en 1994 (in miljoenen guldens), p. 284.
- Figuur 7.2: De organisatie van de reclassering tussen 1986 en 1995, p. 314.

Personenindex

Aa, J. Simon van der, 78
Agt, A.A.M. van, 256, 273, 283
Alstorpius Grevelink, P.W., 47, 59
Asser, C., 34
Asser, M.S., 33
Asch van Wijk, jhr H.W. van, 85
Baan, P.A.H., 162, 176, 199
Backer, F.G.W.J., 92
Balkema, J.P., 311
Baudoin, Y., 195-197, 205, 227
Beer, A.P.G. de, 314, 315, 318, 322, 326
Beerman, A.C.W., 189, 191, 202
Bemmelen, J.M., 21, 32-36, 39, 53, 56, 58, 59, 64, 72, 74, 82, 104, 108, 110,
112, 121, 137, 145, 222
Berg, H. van den, 211, 269, 325, 326
Bianchi, H., 162
Bije, P.J. de, 33, 36, 45, 48, 53, 337
Blommendaal, N.J., 311, 316
Boeken, N., 185
Boot, C.H.B., 46, 59, 199
Booth, W., 75
Boret, E.J.H., 42
Bosch, A.G., 60, 303
Bosch Kemper, J. de, 60
Boutellier, H., 319, 320
Brand-Koolen, M., 315
Brouwer-Korf, A.H., 315, 328, 333
Brugghen, J.J.L., 42, 44, 47, 58, 59
Bruyn, G.A.M. de, 133, 137-139
Buikhuisen, W., 303
Buuren, H. van, 303
Cort van der Linden, P.W.A., 125
Couwenberg, S.W., 19, 167, 260
Donker Curtius, D., 47, 58
Deckers, L.N., 113
Derkzen, G.H., 183, 185
Dijckmeester, H.J., 61
Domela Nieuwenhuis, J., 51
Donker Curtius van Tienhoven, W.B., 34

Doorn, H.W. van, 291, 292, 306
 Doorn van Westcapelle, H.J. baron van, 38
 Dooyeweerd, H., 115, 147, 148, 153, 165-167, 232, 344
 Dotinga, M.S.J., 43, 72, 261-263, 267, 270, 278, 292, 299, 300, 322
 Dresselhuys, H.C., 82, 88-93, 95, 97
 Ducpétiaux, E., 69
 Duys, J.E.W., 83-85, 92, 93
 Engelbronner, C.C.E. d', 46, 47
 Evenhuis-van Essen, H., 307
 Fentener van Vlissingen, A., 76-78, 83, 87, 88, 92, 122, 125, 130
 Fick, W.A.J.M., 161-163
 Fokkens, J.W., 16, 21, 163-164, 194, 197-199, 204, 218-220, 227, 245, 267,
 276
 Fry, E., 31
 Gennip, J.J.H.M. van, 313, 314
 Glastra van Loon, J.F., 226, 229
 Godefroi, M.H., 46, 48, 58
 Goedemans, A.J.J., 126, 173, 176, 195, 202, 222, 226, 227, 235, 236, 244-246,
 260, 269, 274, 285, 286, 296
 Goorbergh, B.A. van der, 265, 299, 300, 308, 312
 Govaers, G., 75
 Greven, H.B., 328
 Groen, J., 306-308, 313
 Groen van Prinsterer, G., 67
 Grosheide, J.H., 233
 Guerry, A.M., 69
 Haaften, J.A.M. van, 52
 Haaren, Th.H. van, 16, 170, 196-198, 205, 219, 229, 238, 274
 Haars, E.A., 259, 285
 Haas-Berger, I., 307
 Hall, M.C. van, 33
 Hamel, G.A. van, 70, 74, 85, 86, 131
 Hamerster Ameshoff, L., 33
 Hart, A.C. 't, 319, 320
 Hattum, W.F.C. van, 221-223
 Heemskerk, Th., 84
 Hijlkema, H.W. van, 298, 304, 305, 309
 Hoefnagels, G.P., 162, 203, 204
 Hoogenraad, E.J., 226, 228, 242
 Hoornweg, J. Hk., 167, 177, 188
 Houten, S. van, 66
 Hovius, L.E., 33
 Howard, J., 32, 33
 Hulsman, L.H.C., 203, 204, 219, 239, 240
 Hustinx, J.P., 228, 233, 285
 IJssel, C. van den, 196
 Janse de Jonge, J.A., 131, 161, 205, 252, 267, 321
 Jolles, J.A., 47, 59, 60

Jonge, W.A.C. de, 47
 Kelk, C., 131, 319
 Kempe, G.Th., 16, 21, 131, 132, 157, 158, 162-164, 175, 184, 199, 201, 204,
 218, 253, 255
 Knoop, P.J., 79, 80
 Kolfschoten, H.A.M.T., 158, 161
 Koning, J. de, 268
 Korte-van Hemel, V.N.M., 292, 297, 299, 306, 310, 313
 Kosto, A., 317, 323, 325, 327-329, 332, 333
 Kuijper, H., 224
 Kuyper, A., 67, 109
 Laemers, J., 306-308
 Laken, C.J.J., 225
 Lamers, G.J., 186
 Ledeboer, J. Henri, 106, 113, 114
 Leek, H.J. van der, 314, 315, 316, 329, 337
 Liszt, F. von, 70
 Loeff, J.A., 76, 80, 125
 Lombroso, C., 69
 Lotsy, J.S., 42
 Lubbers, R.F.M., 268, 327, 330
 Lucassen-Stautterer, A., 307
 Maanen, C.F. van, 35
 Manders, H.F.J.M., 118
 Maris, A.J., 22, 75, 76, 198, 211, 236
 Markerink, J., 21, 107, 139
 Mayr, G., 69
 Mazijk, A. van, 179, 185, 202
 Modderman, A.E.J., 41, 52
 Mollet, J.S., 33
 Moons, C.M.J.A., 222, 223, 319
 Muller, N., 74, 114, 125, 128, 129, 131, 132, 137, 143, 145-148, 155, 160,
 167, 176, 188, 189, 192, 204, 232, 340, 344
 Nedermeijer ridder van Rosenthal, J.Th.H.N., 38
 Nelissen, A.P.L., 81, 87, 110, 111
 Nierstrasz, J.L., 31-34
 Oranje, L., 278
 Ort, B., 106, 126
 Overwater, J., 21, 83, 91, 96, 103, 106-109, 121, 126, 127, 132, 137, 141, 142,
 144, 149-151
 Ozanam, F., 110
 Patricius, pater, 187
 Ploeg, G., 318, 322, 326
 Polak, C.H.F., 209, 224, 232, 235
 Pompe, W.P.J., 124, 125, 147, 148, 162, 163, 167, 199, 232, 253
 Poole, J. le, 158, 174
 Quetelet, A., 69
 Regoût, E.R.H., 92, 125, 126

Richters, B., 239
 Rijksen, R., 161, 207-209
 Roethof, H.J., 273
 Rogier, L.J., 21, 81, 86, 104, 110, 111, 121, 320
 Romme, C.V.P., 159
 Ros, R.J.M., 22, 32, 33, 35, 37, 38, 217
 Ruller, S. van, 20, 252, 319
 Rutgers, V.H., 112
 Schaafsma, P.A., 220, 244-246, 255, 258, 261, 267
 Scheltema, M., 269, 287, 294, 304, 331
 Schepel, J., 257, 259, 263, 279
 Schmedding, J.H.W., 118
 Scholten, Y., 182
 Schrieke, J.J., 149, 150, 152
 Schuurmans Stekhoven, J.H., 119
 Seiffert, W., 152, 153
 Simons, D., 82, 83, 88, 90-92, 131
 Singer-Dekker, H., 275, 276
 Sleswijk, S., 77
 Snel, G., 217-219, 221, 236, 237, 244, 245, 248, 249, 253, 254
 Speyart van Woerden, E.L.M.W. baron, 167, 188
 Struyken, A.A.M., 203
 Suringar, W.H., 25, 31-35, 37, 45, 47, 56
 Tak, P.J.P., 254, 293, 303
 Tak van Poortvliet, J.P.R., 66
 Talma, A.S., 66
 Teding van Berkhout, H.N., 41
 Tenkink, J.C., 148, 149, 152, 186, 203
 Tessèdre l'Ange, J., 33
 Tigges, L.C.M., 269, 274, 287, 294, 304
 Tjaden, M.E., 121, 129, 141, 173, 175-178, 181, 185-190, 192, 193, 195, 208,
 230
 Tulkens, J.J.J., 325
 Valk, T.J. van der, 323
 Veen, Th.W. van, 248, 249, 253, 303, 304, 322
 Veenstra, S.L., 75, 81, 83, 92, 105, 122, 133, 141, 142, 147
 ver Loren van Themaat, H.B., 21
 Verheul, A., 206
 Verwaal, C.J., 198, 199, 292
 Vries Azn, G. de, 40, 42, 43, 269, 288
 Vrij, M.P., 204
 Wal, J. de, 60, 122
 Warnsinck, W.H., 31-34, 36
 Werner, Ph.H.M., 173
 Wessel-Tuinstra, E.K., 297
 Wiersma, K., 222, 225, 226, 240
 Wiese, W.Th.M., 312
 Wijers, T.R.J., 203

Wijkerslooth de Weerdesteyn, J.B.L.C.C. baron de, 112
Wijnbergen, A.J.M.J. baron van, 84-86, 110
Wildt, H. de, 33
Willem I, 29, 34, 53
Willeumier, C.M.J., 73
Witvliet, L., 310, 315, 321-324
Wolterbeek, P., 33
Woltjer, J.J., 30, 67, 109, 159, 208, 236, 237, 283
Zeevalking, H.J., 245, 273
Zelst, N.C. van, 255, 268, 279, 292, 315

Curriculum Vitae

Jean-Paul Heinrich is op 5 juni 1967 te 's-Gravenhage geboren. Hij behaalde in 1985 het VWO-diploma aan de Dalton scholengemeenschap te 's-Gravenhage. Vervolgens studeerde hij psychologie aan de Rijksuniversiteit te Leiden waar hij in 1989 afstudeerde in de experimentele psychologie. Vanaf 1989 studeerde hij rechten aan de Vrije universiteit te Amsterdam. Het doctoraalexamen Nederlands recht legde hij af in 1991. Sinds 1991 als assistent in opleiding verbonden aan de vakgroep geschiedenis van de Rijksuniversiteit Groningen. Sinds 1995 is hij waarnemend griffier in de Rechtbank te Breda (sector bestuursrecht).